

s. 232-233; Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemû kabâ'î li'l- Arab*, Beyrut 1402/1982, II, 801-802; G. De-gener, *Das Emirat der Banû 'Uqail* (doktora te-zi, 1987), Georg August Universität zu Göttingen; Abbas el-Azzâvî, *'Aşâ'irü'l-İrâk*, Kum 1411/1990, IV, 121-122; Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Os-manlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşı-retlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s. 64, 85, 139; Şâkir Mustafa, *Mevsû'atü düveli'l-âlemi'l-İslâmî ve ricâlihâ*, Beyrut 1993, I, 329-334; İh-san en-Nas, *el-Kabâ'ilü'l-'Arabiyye ensâbühâ ve a'lâmühâ*, Beyrut 1421/2001, I, 374-376; M. Sü-leyman et-Tayyib, *Mevsû'atü'l-kabâ'ili'l-'Arabiyye*, Kahire 1421/2001, I, 555-556; Abd Avn er-Ravzân, *Mevsû'atü'l-kabâ'ili'l-'Arabiyye*, Amman 2002, I, 417-420; H. Kindermann, "Ukaylî", *EJ*² (İng.), X, 784-786; Gülay Öğün Bezer, "Ukaylîler", *DİA*, XLII, 59-61.

ELNURE AZIZOVA

UKAYLİ

(العقيلي)

Ebû Ca'fer Muhammed b. Amr
b. Mûsâ el-Ukaylî
(ö. 322/934)

Cerh ve ta'dil âlimi, muhaddis.

Mekke ve Medine'de yaşadığı bilinen Ukaylî'nin dedesi dışındaki aile fertlerine dair bilgi yoktur. Hayatı boyunca bir iki de-fa Mısır ve Rey'e ilmi seyahat (rihle) yap-tığı anlaşılmaktadır. Hocaları arasında an-ne tarafından dedesi Yezîd b. Muhammed el-Ukaylî, Muhammed b. İsmâil es-Sâiç, İshak b. İbrâhim ed-Deberî, Ali b. Abdüla-zîz el-Begavî, Muhammed b. Mûsâ el-Bel-hî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel ve Nesâî gibi âlimler vardır. Mesleme b. Kâsım el-Endelüsî, Ebû'l-Hasan Muhammed b. Nâ-fi' el-Huzâî, İbnü'l-Mukrî el-İsfahânî ve Yû-suf b. Ahmed b. Dahîl el-Misrî öğrencilerinden bazılarıdır. Çok eser verdiği kayde-dilen Ukaylî, Rebülevvel 322'de (Şubat-Mart 934) Mekke'de vefat etti. Ukaylî gü-venilir bir muhaddis olarak tanınmış, ha-disleri çoğunlukla ezberinden rivayet et-miş, hâfızasının sağlamlığını denemek is-teyenler onun yanılmadığını görmüştür. Günümüze ulaşan veya sadece isimleri bi-linen eserleri Ukaylî'nin yoğun biçimde ricâl ve cerh-ta'dil alanlarında faaliyet göster-diğine işaret etmekte; cerh ve ta'dil ilmi-nin büyük otoriteleri Buhârî, Müslim, Ebû Zûr'a er-Râzî, Ebû Hâtim er-Râzî ve Nesâî gibi müelliflerden sonra yetişmiş metodo-lojik tasnif dönemine mensup ricâl âlim-lerinden biri olduğu anlaşılmaktadır. Ukay-lî Ebû İshak es-Sebîî, Ebû Hanîfe, Ebû'z-Zinâd, İbn Ebû Leylâ, Ebû Yûsuf, Muham-med b. Hasan eş-Şeybânî, Züfer b. Hü-zeyl, Hasan b. Ziyâd el-Lü'lûî ve Abdür-rezzâk es-San'ânî hakkındaki tenkitlerin-

de aşırıya kaçtığı için eleştirilmiştir. Ukay-lî'nin özellikle Ali b. Medîni gibi hadis ilmi-nin meşhur isimlerinden birini mihne olayı sırasındaki tavırları yüzünden, ayrıca Ceh-miyye'ye meylettiği gerekçesiyle eleştir-mesi (*ed-Du'afâ*², III, 235-240) Zehebî, Lek-nevî ve Kevserî gibi âlimler tarafından sert biçimde tenkit edilmesine yol açmıştır. Onun *ed-Du'afâ*²'ü'l-kebir'e aldığı birçok râvi hakkında kullandığı, "Rivayetinin mü-tâbii yoktur" sözünün doğrudan bir cerh gerekçesi sayılmadığı belirtilmiş, ayrıca ba-zı râviler hakkındaki tenkitlerini zayıf râvi-lerden gelen bilgilere dayanarak yaptığı için eleştirilmiştir.

Eserleri. 1. ed-Du'afâ²'ü'l-kebir. Çeşitli gerekçelerle hadiste zayıf sayılan, kendi-sine yalancılık veya uydurmacılık isnat edi-len râvilere dair önemli eserlerden biri olup Yahyâ b. Maîn, Buhârî ve Ahmed b. Han-bel müellifin bu çalışmasında en çok fay-dalandığı hadis münekkittir. Selefî neş-rine göre sayıları 2105 olan bu râviler eser-de sadece ilk isimlerine göre alfabetik sı-ralanmıştır (nşr. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, Beyrut 1404/1984; nşr. Hamdî b. Abdül-mecîd es-Selefi, Riyad 1420/2000). **M. Zâ-hid Kevserî'nin bu eseri tenkit için kale-me aldığı *Nağdû Kitâbi'd-Du'afâ*² li'l-'Ukaylî** adlı basılmamış bir çalışması var-dır. *ed-Du'afâ*² üzerine Abdullah Ali Ah-med Hâfiz doktora tezi (1399, Câmîatü Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye külliyy-etü usûli'd-dîn), Şûle Coşkun yüksek li-sans tezi (2002, Uludağ Üniversitesi Sos-yal Bilimler Enstitüsü) hazırlamıştır. **2. Ki-tâbü's-Şahâbe**. İbn Abdülber en-Neme-rî'nin *el-İstî'âb*, İbn Hacer el-Askalânî'nin *el-İşâbe* adlı eserlerinin kaynaklarınd-olan kitabın günümüze ulaşmış ulaş-madığı tesbit edilememiştir. **3. el-Cerh ve't-ta'dil**. Bu eserin de zamanımıza ka-dar gelip gelmediği bilinmemektedir. **4. Kitâbü'l-İlel**. Abdülmü'tî Emîn Kal'acî'nin *ed-Du'afâ*²'ü'l-kebir'deki bir ifadeye (IV, 351) dayanarak Ukaylî'ye nisbet ettiği bir eser olup hakkında bilgi yoktur.

BİBLİYOGRAFYA :

Ukaylî, *ed-Du'afâ*², III, 235-240; IV, 351; ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 47-49; 59-66; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*², XV, 236-239; a.mlf., *Mizânü'l-İtidâl*, III, 138-141; a.mlf., *Tezkiretü'l-huf-fâz*, III, 833-834; Leknevî, *er-Ref' ve't-tekmil*, s. 405-409; M. Zâhid Kevserî, *el-İmtâ' bi-sireti'l-imâmeyn el-Hasan b. Ziyâd ve şâhibihî Muham-med b. Şücâ*², Kahire 1368, s. 36-52; a.mlf., *Le-mehâtü'n-naẓar fi sireti'l-imâm Züfer*, Kahire 1368, s. 22-26; a.mlf., *Fıkhü ehli'l-İrâk ve ha-dişühüm* (nşr. Abdülfettâh Ebû Gudde), Beyrut 1390/1970, s. 53, 83; Sezgin, *GAS*, I, 177.

MEHMET EMİN ÖZAFŞAR

UKAYLİLER

(عقيليون)

**Irak, el-Cezîre
ve Kuzey Suriye'de hüküm süren
bir Arap hânedanı
(990-1096).**

İslâmiyet'ten önce Necid ve Yemâme'-nin kuzeyinde yaşayan Benî Ukayl daha sonra çeşitli bölgelere dağıldı. IV. (X.) yüz-yılda Bahreyn'deki yurtlarından çıkarılan Ukaylîler el-Cezîre'ye göç ettiler ve Musul'da hüküm süren Hamdânîler'e tâbi oldu-lar. Kendilerinden önce bölgeye gelen soy-daşlarıyla birleşerek zamanla güçlerini art-tırdılar. Son Hamdânî emîri Gazanfer'in Remle hâkimi Müferric b. Dağfel et-Tâî ile yaptığı savaşta Gazanfer'in yanında onun-la birlikte yenilgiye uğradılar. Gazanfer'in bu savaşta ölmesi ve Hamdânîler'in tari-he karışmasının (369/979) ardından Mer-vânîler'in kurucusu Bâz (Bâd) 373'te (984) Musul'u hâkimiyetine aldı. Ertesi yıl Bü-veyhîler Bâz'ı mağlûp ederek Musul'a gir-diler. Bâz'ın Bağdat'ı ele geçirme teşebbü-sü ölümüyle sonuçlanınca yeğeni Ebû Ali Hasan b. Mervân mücadeleye devam et-ti. Büveyhî Hükümdarı Bahâüddeve'nin izniyle Musul'a dönen Hamdânîler'den Ebû Tâhir İbrâhim ile Ebû Abdullah Hüseyin, Mervânîler karşısında başarısız olunca Nu-saybin'deki Ebû'z-Zevvâd Muhammed b. Müseyyeb el-Ukaylî'den yardım istediler. Cezîretü İbn Ömer ve Beled'i de alan Ebû'z-Zevvâd, Ebû Tâhir İbrâhim ve oğlunu öldürüp Musul'u ele geçirdi (380/990) ve Mu-sul'da Büveyhîler'e bağlı Ukaylîler hânedanı kuruldu.

Ebû'z-Zevvâd Muhammed'in 386 (996) yılında ölümüyle yerine kardeşi Hüsâmüd-devle Ebû'l-Hasan Mukalled (Mukallid) b. Müseyyeb geçti. Hüsâmüddevle hâkimi-yetinin onaylanması şartıyla Bahâüddeve-ye yıllık 2 milyon dirhem ödemeyi vaad etti. Buna karşılık Kûfe, Kasr ve Camiayn kendisine verildi. Bağdat'ta Halife Kâdir-Billâh tarafından kabul edilen Hüsâmüd-devle Mukalled'in ilk dönemi kardeşleri Ali ve Hasan ile mücadele içinde geçti; Benî Hafâce'den yardım alarak kardeşi Hasan'ı uzaklaştırdı. Ona yardım eden Mezyedîler üzerine yürüyüp Dakûkâ'yı zaptetti. Bağ-dat'ı ele geçirmeyi planladığı sırada ken-disinden intikam almak isteyen bir Türk gulâmı tarafından öldürüldü (Safer 391 / Ocak 1001). Yerine oğlu Mu'temidüdde-ve Karvâş (Kırvâş) b. Mukalled geçti.